

जीवनातले चढउतार पुढे चालूच... (भाग ३)

वातावरण बदललं!

साडेतीन रुपयांचं गाणं ठरूनसुद्धा आयुष्य संपवायचा विचार मी बदलला नाही. आठ-दहा आण्यांच्या ठिकाणी साडेतीन रुपये संपवायचे, त्या पैशात जमेल तेवढी चैन करायची. उपाशीपोटी मरण्यापेक्षा खाऊन-पिऊन मरायचं, एवढाच बदल झाला. शेवटी माझ्या गाण्याची स्मृती तरी अजमेरच्या लोकांना राहिली असती.

शुक्रवारी दिवसभर मी काही खाल्लं नाही, एक आण्याचं दूध प्यायलो. दुसऱ्या दिवशी गायचं होतं. त्यासाठी शक्ती हवी होती, म्हणून उरलेले सगळे पैसे दुसऱ्या दिवशी दुपारी खर्च करायचं ठरवलं. संध्याकाळी तलावावर फिरून आलो. अजमेरचा तलाव प्रचंड आहे, तसाच सुंदर आहे. शनिवारी दुपारी एका मारवाडी 'बाशा'त गेलो. तिकडं खानावळीला 'बासा' म्हणतात. साडेतीन आणे शिल्लक होते. ते सगळे खर्च करून भरपूर जेवलो.

सायंकाळी पाच ते साडेआठपर्यंत माझा कार्यक्रम झाला. कार्यक्रम छानच झाला. ऐकणारे सारे खूष झाले. एकदम सारं वातावरणच बदललं. कार्यक्रम संपला मात्र, मला अनेकांच्याकडून जेवणाची आमंत्रणं तिथल्या तिथंच येऊ लागली. अनेकजण आग्रह करत होते, "फडक्यांना आज आत्ता आम्ही घेऊन जातो. उद्या तुम्ही त्यांना न्या." "तसं कशाला? तुम्हीच उद्या न्या, आम्ही आत्ता घेऊन जातो." अशी त्यांच्यात्यांच्यात

चढाओढ लागली होती. मला मोठी गंमत वाटली. मनाशी विचार करत होतो की, गेल्या सहा दिवसांत केवळ दोन वेळाच मी जेवू शकले आणि आता मात्र एकाच वेळी अनेकांची जेवणाची आमंत्रण मिळत होती!

माझां गाण खरोखरीच चांगलं झालं, याचा पुरावा म्हणजे तिथंच मला आणखी एका कार्यक्रमाचा आग्रह झाला. अजमेरला जसा 'महाराष्ट्र समाज' होता, तसंच तरुण महाराष्ट्रीयांची 'ध्रुव मंडळ' या नावाची एक संस्था होती. श्री. हर्षे नावाचे गृहस्थ त्याचे सेक्रेटरी होते. त्यांनी विचारलं, "फडके, तुम्ही दोन दिवस थांबू शकत असलात, तर आमच्या मंडळातफे आम्ही तुमचा एक कार्यक्रम करतो. प्रत्येकी एक एक रुपया वर्गीणी करून जमतील ते सारे पैसे आम्ही तुम्हांला देऊ." मी विचार केला की, दोन दिवस आणखी वाट पाहायची? त्यापेक्षा झटपट जे काय होईल, ते पाहावं. मी म्हटलं, "दोन दिवस थांबणं कठीण आहे. तुम्ही उद्याच करत असाल, तर पाहा." त्यांनी काहीजणांना विचारलं आणि 'हो' म्हणून सांगितलं. आणखी विशेष गोष्ट घडली, ती म्हणजे 'महाराष्ट्र समाजा'नं मला साडेतीनच्या ऐवजी पाच रुपये दिले!

त्या रात्री एका गृहस्थांकडे जेवून परत आले. बराच वेळ विचार करत होतो. नक्की काय करावं, याचा विचार होत नव्हता. नियतीनं पुन्हा आशेचे तुकडे फेकायला सुरुवात केली होती. दुसऱ्या दिवशी किती पैसे मिळतील, याची कल्पना नव्हती, तरी शेवटी पुन्हा एकदा जगण्याचा जुगार खेळायचं ठरवलं. मग शांत झोप लागली. आता जेवणाखाण्याची चिंता नव्हती. कुणाकडं चहाला तर कुणाकडं जेवायला अशी निमंत्रण होती. ते लोक मला स्वतःच घेऊन जाणार होते.

पुन्हा श्रीमंत झालो!

'ध्रुव मंडळा'तला कार्यक्रम झकास झाला. कार्यक्रमानंतर त्यांनी श्रीखंडपुरीचं जेवण ठेवलं होतं. मंडळाशिवाय काही लोकांनी वैयक्तिक भेट म्हणून पैसे दिले. ते मिळून त्या कार्यक्रमाचे एकंदर पंचेचाळीस रुपये मला मिळाले! आता पुन्हा मी श्रीमंत झालो. पन्नास रुपये जवळ होते. अजमेरहून मला उज्जैनला जायचं होतं, त्याचीही व्यवस्था तिथल्या लोकांनी आपणहून केली. अजमेरला असलेले अनेक महाराष्ट्रीय रेल्वेत नोकरीला होते. त्यांनी एक योजना आखली. संध्याकाळच्या गाडीनं निधायचं, रात्री नऊसाडेनऊच्या सुमाराला गाडी मंदोसरला पोचते, तिथं थांबायचं, स्टेशनवरच माझा एक कार्यक्रम करायचा आणि पुन्हा रात्री दोनच्या सुमाराला असलेल्या गाडीनं मला पाठवायचं. माझ्या नकाराचा प्रश्नच नव्हता. प्रवास फर्स्टक्लासचा होता.

रात्री दहाच्या सुमाराला गाडी मंदोसरला आली. स्टेशनमास्तरांनी मला आपल्या घरी नेलं. बायकोला उठवून स्वयंपाक करायला लावला. जेवण करून साडेअकराच्या सुमाराला स्टेशनच्या वैटिंगरूममध्ये गाणं सुरु झालं. तबला-पेटीची व्यवस्था त्यांनी मधल्या वेळात गावातून केली होती. दीड-पावणेदोनला गाणं संपलं. त्यांनी सर्वांनी वर्गीणी करून मला पंधरा रुपये दिले. इतकंच नव्हे, तर आगगाडीत फर्स्टक्लासमधून

मला उज्जैनपर्यंत नेण्याची व्यवस्थाही केली.

सगळं एखाद्या स्वप्नासारखं होतं. आश्याची चोरी, अजमेरची प्रथम निराशा, नंतर जादूसारखे दोन कार्यक्रम, उज्जैनला येताना मंदोसर स्टेशनवर कार्यक्रम, फर्स्टक्लासचा उज्जैनपर्यंत प्रवास हे स्वप्नासारखं वाटलं, तरी खरं होतं. आणि खरं होतं, म्हणून त्रासदायक होतं. असले हे बरेवाईट धक्के सहन करायला आता शक्ती नव्हती. अजमेरपासून मंदोसरपर्यंत मिळालेल्या पैशांनी जगायला आधार आला असला, तरी अशा जगण्यात फारसं स्वारस्य वाटत नव्हतं. आता आयुष्य संपवणार नव्हतो, पण आयुष्यात जगण्याला काही अर्थ आहे, असंही वाटत नव्हतं.

दुसऱ्या दिवशी उज्जैनला आलो. चंपूताईची भेट झाली. मला पाहिल्याबरोबर म्हणाली, “का रे सुधीरभय्या, असा का दिसतोस? तुला बरं नाही का? मला पत्र का नाही लिहिलंस?”

माझे डोळे भरून आले. तिनं माझ्या पाठीवरून हात फिरवला आणि तिच्या त्या मायेच्या स्पर्शनिं गेल्या बारा-पंधरा दिवसांत सोसलेलं सगळं खळळदिशी बाहेर आलं. इतर कुणासमोर मी रडलो नसतो, पण चंपूताईसमोर रडू नये, असं वाटूनसुद्धा दहा-पंधरा मिनिटं डोळ्यांतलं पाणी आवरतच नव्हतं. दहा-पंधरा मिनिटांनी मी शात झालो. खूप हलकं वाटलं. आश्यापासूनची सारी हकीगत सांगितली. तिला काही बोलवेना. तिनं एकच केलं. ‘आयुष्य संपवण्याचा असला वेडावाकडा विचार पुन्हा मनात आणणार नाही,’ असं वचन माझ्याकडून घेतलं.

नवी संधी!

उज्जैनला दोन दिवस होतो. इंदूरच्या मनू मोघेचा भाऊ तिथं होता. त्यानं खटपट करून माझा एक कार्यक्रम तिथं घडवून आणला. उज्जैनहून इंदूरला आलो. तिथं पुन्हा दोन कार्यक्रम झाले. तिथून मी खाडवा मार्गानं फैजपूरला येताना सावद्याला एक कार्यक्रम झाला. फैजपूरला मला कायमचं निमंत्रण होतं. तिथल्या लोकांनी पुन्हा दोन कार्यक्रम केले. फैजपूरहून भुसावळला आलो.

सुरुवातीला मी खानदेशातल्या धुळं, अमळनेर, धरणगाव, एरंडोल, जळगाव या गावांचा प्रवास करताकरता जळगाववरून रावेरला आलो असं लिहिलं, पण त्यात मोठी चूक झाली. जळगावहून मी त्या वेळी भुसावळला आलो होतो. तिथले प्रख्यात वकील आणि संघचालक श्रीयुत नानासाहेब पाटणकर यांच्याकडे उतरलो होतो. त्यांच्याच घरी त्यांनी माझा कार्यक्रम केला होता. इतकंच नव्हे, तर ‘केव्हाही आलास तरी इथंच उतरायला ये’, असंही सांगितलं होतं. काय ऋणानुबंध असेल, कुणास ठाऊक! नानासाहेबांनी आणि त्यांच्या सान्या कुटुंबानं माझ्यावर खूप प्रेम केलं. आता नानासाहेब नाहीत, त्यांच्या पत्नी आहेत. चार-पाच वर्षांपूर्वी मी भुसावळला गेलो होतो, त्यावेळी त्यांना भेटून नमस्कार करून आलो. त्यांचे मौठे चिरंजीव डिस्ट्रिक्ट जज्ज होते. त्यानंतर इंडस्ट्रीयल ट्रायब्यूनलचे सभासद होते. भुसावळाच ते संघाचं काम

करतात. आणि धाकटे पुण्यात प्रख्यात चार्टर्ड अकाउंटंट आहेत. या सर्वांचे माझ्याशी अतिशय प्रेमाचे संबंध आहेत.

फैजपूरहून मी भुसावळला आलो, ते नानासाहेबांकडे दोन दिवस गाहून मुंबईला जायचं, या विचारानं. कार्यक्रम वगैरे काही डोक्यात नव्हतं. माझ्या मागच्या मुक्कामात वरेच मित्र झाले होते. त्यांत संघाचे होते, तसेच इतरही होते. त्यांतल्या कुणी ते मला आठवत नाही, पण भुसावळला तिकीट लावून जाहीर कार्यक्रम करायची कल्पना माझ्या मनात भरवून दिली. त्यांच्या मताप्रमाणं माझा मागचा कार्यक्रम लोकांना आवडला होता. तेव्हा पुन्हा लोक नक्की येतील.

एकदोन दिवस सर्वांनी बसून विचार केला आणि त्यात ठरलं की, कार्यक्रम माझा एकट्याचा न करता आणखी तीन चार जणांना त्यात सामील करून घेऊन व्हरायटी प्रोग्रॅम करायचा. त्यावर आणखी विचार करून ठरवलं की, फैजपूरच्या श्री. वर्तकांना त्यात भाग घ्यायला सांगायचं. त्याच सुमाराला प्रसिद्ध तबलावादक श्री. वसंतराव देव त्या भागात होते, त्यांच सोलो तबलावादन ठेवायचं. याच्याच जोडीला मुंबईहून कोणी रेडिओस्टार स्त्री-गायिका खटपट करून आणायची. खर्च किती होईल, उत्पन्न किती होईल, याचे अंदाज काढले गेले.

रेल्वे इन्स्टिट्यूटच्या हॉलमध्ये कार्यक्रम करायचं ठरलं. त्याचं भाडं, तिकिटछपाई, हॅंडबिल्स, लिथो पौस्टर्स, लायसन्स, जाहिरात, कलाकारांना पैसे असा सगळा मिळून खर्च साधारणपणे साडेतीनशेपर्यंत होईल आणि उत्पन्न सातशे-आठशे रुपये व्हायला काही हरकत नाही. म्हणजे मला गेला बाजार तीन साडेतीनशे रुपये मिळतील, असं मत सगळ्यांनी दिलं.

या कल्पनेनं मी अगदी हुरळून गेलो. माझं गेल्या कित्येक दिवसांपासूनचं एक स्वप्न होतं.... मुंबईत एक अगदी स्वतःची अशी भाड्याची खोली असावी. सकाळी बसल्या बसल्या ओरडून खालच्या हॉटेलवाल्याला सांगता यावं, 'एक कप चाय लाव'. बस्स, आणखी काही मिळालं नाही तरी चालेल. पण एवढं तरी सुख मिळावं.... भुसावळचा हा कार्यक्रम झाल्यावर हे स्वप्न पुरं व्हायला काहीच हरकत नव्हती.

मी जोमानं कामाला लागलो. अगोदर रेल्वे इन्स्टिट्यूटचा हॉल ठरवला. मुंबईला जायला हवं होतं. रेडिओस्टार स्त्री-गायिका मिळवायची होती. मुंबईला जायला मिळणार, या कल्पनेनंच मी आनंदित झालो. भुसावळला विटवेकर या संघमित्रानं सर्व जबाबदारी अंगावर घेतली. माझ्याजवळ एकशेदहा रुपये साठलेले होते. ते सर्व प्राथमिक खर्चासाठी मी वापरणार होतो. मला मदत करणाऱ्यांपैकी कोणी पैसे घालण्याच्या परिस्थितीत नव्हताच.

– वै. सुधीर फडके

(श्री. श्रीधर फडके: यांच्या परवानगीने 'जगाच्या पाठीवर' या आत्मचरित्रातून क्रमशः)